
KÖNYVEKRŐL

SZABÓ TIBOR

A spanyol konszenzusos átmenetről

Mind a hazai, mind a külföldi tranzitológiai szakirodalomban kiemelkedő helyet kap két európai régió. Egyrészt a kelet-közép-európai térség, ahol 1989 után nagy horderejű változások zajlottak le, másrészt az ibér-félszigeti, ahol viszont sokkal korábban kezdődött el egy átmeneti időszak. Mindkét térségben sajátos helyzetű és fejlettségű országokat érintett az átmenet, aminek következtében – bár egyfelé, a piacgazdaságon alapuló plurális demokráciák irányába indult el a fejlődés – más és más folyamatokat eredményezett. A két régió történéseinek egybevetése óhatatlanul is adódik.

A legutóbbi időkben felerősödött az érdeklődés a hazai politológusok, történészek között a spanyol példa iránt.¹ Öröndetes tény, hogy szinte egy időben jelent meg a hazai könyvpiacra két monográfia a spanyol demokratikus átmenetről.² Szilágyi István és Simon János könyvének olvasása közben szünet nélkül saját példáinkra, politikai és jogi megoldásainkra gondolunk. A spanyol átmenet az autoriter államból a demokráciába sokkal előbbre tart: a spanyolok már régóta tagjai a NATO-nak és az Európai Uniónak – igaz, más a geopolitikai helyzetük is. A különbségek és a hasonlóságok teszik különösen érdekessé az ibér régiót számunkra.

Szilágyi István könyve (1996) rendkívül érdekes, hiszen izgalmas eseménytörténetként mutatja be az átmenetet. Vérbeli történészként meséli el, a legapróbb részletekben is nagyszerűen tájékozódva, azokat a folyamatokat, amelyek meghatározták a Franco-rezsim lebontását és az új demokrácia megteremtését. Szilágyi foglalkozik magával az átmenet fogalmával is. D. Rustow alapján ezt írja: „az átmenet fogalma azokat a folyamatokat takarja, amelyek révén egy tekintélyuralmi-diktatórikus rendszer a demokratizálás fázisán áthaladva minőségileg más típusú berendezkedéssé, demokratikus hatalomgyakorlássá alakul át”. (Szilágyi 1996: 17) Nyilvánvaló, hogy ez a *demok-*

ratikus átmenet fogalma, hiszen ne feledjük, lehet ennek ellenkezője is. Az átmenet fogalma tehát szélesebb kategória.³

Szilágyi István is ezt teszi könyvében, amikor – elfogadva a spanyol szakirodalom szakaszolását – bemutatja, hogy az effektív változásokhoz milyen folyamatok vezettek el. Munkájában megkülönbözteti a politikai és a gazdasági változások szakaszait s helyesen utal rá, hogy nem feltétlenül esnek egybe. Ami a gazdasági változásokat illeti, Szilágyi szerint a következő szakaszokat lehet megkülönböztetni: 1960-tól 1975-ig a gazdasági növekedés, 1975-től 1985-ig a gazdasági recesszió, 1986-tól 1990-ig a mérsékelt növekedés és egy átmeneti időszak után, 1993-tól újból a gazdasági recesszió jellemző Spanyolországra. A politikai változások ezektől szinte függetlenül következtek be. Szerinte itt három jelentősebb szakasz különíthető el: az előátmenet (1974. január–1976. július), az átmenet (1976. július–1982. október) és a konszolidáció (1982-től napjainkig) szakaszai. Ez a komplex folyamat „megegyezéseken, a tekintélyuralmi rendszer elitje és a demokratikus ellenzék közötti szerződéses egyezségeken, paktumokon alapul”. (17.) Ez a konszenzusos átmenet igen nagy sikerekkel (persze zsákutcákkal és balsikerekkel is) járt, és mára teljesen átformálta nemcsak a hivatalos Spanyolországot, hanem a társadalmi viszonyokat és magukat az embereket is.

Szilágyi István könyvét tulajdonképpen három nagy részre lehet felosztani, ami nem egyezik meg a szerző általi tagolással. Az első részben (a 24-től a 116. oldalig) politikátörténeti tablót ad a spanyol változásokról. Ebben szinte dramatikus erővel vázolja fel a francoizmust felváltó demokrácia kialakulását, a pártosodás beindulását, a kétpólusú pártrendszer (középbal és jobbközép) létrejöttét és átalakulását, a Demokratikus Centrum Unió és benne Adolfo Suarez szerepét, majd a szocialista párt győzelmét, Felipe Gonzales miniszterelnökségét. Szilágyi ebben a folyamatban helyesen mutat rá a király, Juan Carlos döntő szerepére (76.), aki személyes tulajdonságaival, az erőviszonyok kiegyensúlyozásával alapvetően járult hozzá a társadalmi konszenzus megteremtéséhez. Hasonlóan kiemelt szerepet szán a szerző Suareznek. Kissé háttérbe kerül viszont Felipe Gonzales személyisége és politikája.

A könyv második részében (a 116-tól a 172. oldalig) Szilágyi a közhatalom és a magánszféra között kialakult *mezoszint* elemzésére tesz kísérletet. Bemutatja a neokorporativizmust, az érdekvédelmi szakszervezetek polarizációját és pluralitását, a gyáriparosok szövetségének létrejöttét, röviden ismerteti a Moncloa-paktumokat, amelyek „hozzájárultak a demokratikus átmenet békés jellegének biztosításához, a szociális béke megőrzéséhez” (129.), elemzi az autonóm közösségek és önkormányzatok rendszerét, azt a szinte példa nélküli *decentralizációt*, amely 1979 és 1993 között Spanyolországban végbement. Itt tárgyalja a spanyol külpolitika eseményeit, az elszigetelődés megszűnésétől a dekolonizációig Spanyol-Szaharában, a harmadik világgal kapcsolatos nyitást, egészen a NATO-tagságig és az

Európai Unióhoz 1988 novemberében történt csatlakozásig. Ez a második rész tehát tematikailag foglal össze néhány problémát.

Végül a harmadik részben (a 173. oldaltól a könyv végéig) a szerző visszatér a szocialista évtized elemzéséhez és bemutatja azokat a változásokat, amelyeket a demokratikus konszolidáció hozott magával Spanyolországban. Itt tér ki a katolikus egyház és a vallásosság kérdésére. Sajnálatos módon azonban kimaradt az elemzésből a katonai tényező, a spanyol tisztikar szerepe az átmenetben. Egyébként a könyv felépítése deduktív jellegű: folyamatosan megemlít, majd később megismételve kifejt egy-egy témát, ami a könyvet jól olvashatóvá teszi, bár így óhatatlanul sok az ismétlés. Nagy előnye a könyvnek a szociológiai felmérések bemutatása, a táblázatok jól szemléltetik és érzékeltetik a spanyol társadalom átalakulásának reálfolyamatait.

Simon János kiváló politológusi problémaérzékenységgel nyúl a spanyol átmenet kérdéséhez. Könyvének – amely egy új, immár nagyon időszerű politológiai könyvsorozat, a *Villányi úti könyvek* első kötete – mindjárt az elején behatárolja és leszűkíti témáját, ami összefogottabbá teszi munkáját. Ahogyan a kiváló spanyol szerző, José Maria Maravall, ő is kiválaszt néhány nagyon fontos csomópontot, témát, s aköré gyűjti mondandóját.

Különösen érdekes, hogy Simon János könyve Felipe Gonzales politikusi portréjával indul, a spanyol szocialisták vezetőjének tevékenységén keresztül mutatja be az eseményeket. Mint írja: „Gonzales politikai pályája magába sűríti Spanyolország politikai fejlődésének legfőbb állomásait, rajta keresztül mutatjuk be a Franco-ellenesség és a modern demokráciáért folytatott harc minden fontosabb állomását” (8.) Eredeti kísérlet a hazai szakirodalomban, hogy a politika szubjektív oldaláról tekintve vizsgálja meg az objektív folyamatokat. Ez a nézőpont számos adalékkal járulhat hozzá a teljes kép kialakításához. Simon János ugyanis – felhasználva a Felipe Gonzalesről írott számos monográfiát – meggyőzi az olvasót arról, hogy a szocialista pártfőtitkár személyes tulajdonságai (rugalmassága, toleranciája) nagymértékben járultak hozzá a spanyol átmenet demokratikus jellegének biztosításához. A felipizmus lényegét a szerző abban látja, hogy gyakorlatias szemléletének köszönhetően Gonzales képes volt a megváltozott történelmi-politikai viszonyokhoz alakítani a párt karakterét. „A Gonzales vezette szocialista párt legnagyobb történelmi érdeme, hogy képes volt ideológiai pártból pragmatikus párttá válni.” (52.)

Simon János a spanyol átmenet *dinamikáját* ábrázolja könyvében, azt a folyamatot, amelynek során a nyomásgyakorló csoportok tevékenysége hatására fokozatosan megváltoznak a politikai erőviszonyok. Ez a dinamizmus, amely például az UCD és a PSOE mint két vezető csoportosulás, illetve párt egymáshoz való viszonyát jellemzi, teszi izgalmassá könyvét. Így tudja bemutatni, hogy milyen törésvonalak vezettek a jobbközép koalíció felbomlásához és a szocialista baloldal győzelméhez az 1980-as évek tájékán. Szilágyi István könyvéhez képest újdonság, hogy Simon János a demokratizálódást a spa-

nyol politikai és társadalmi viszonyok jelentős modernizációjával kapcsolja össze.

Könyve második fejezetében a konszenzusos átmenet intézményi hátterét vizsgálja. Ehhez szüksége van a „nem-demokratikus” korszak, a francoizmus leírásához (itt lehetne bátrabb is a rendszer pontos jelzőjének a megtalálásában). Az intézményesülés kérdésében Simon nem a választásokra, hanem a paktumok létrehozatalára teszi a hangsúlyt. A könyv függelékében saját fordításában közli a három, nagy jelentőségű Moncloa-paktumot és bemutatja az 1984-es Háromoldalú Paktumot. A spanyol átmenet egyik legfontosabb sajátosságának tartja, hogy az alkotmányozási folyamat az átalakulást *nem követte* (mint a kelet-közép-európai régióban), hanem megelőzte. Az alkotmányban rögzítették az államformát (alkotmányos parlamentáris monarchia), a király szerepét, kialakították a jogállam keretét, megszabták az állam és az egyház szétválását, a nemzetiségek jogait, a fegyveres erők reformját stb. Mindezekben a kérdésekben az érdekcsoportok kompromisszuma jutott kifejezésre.

Nagyon érdekes könyvének az a hosszabb fejezete, ahol részletesen tárgyalja a nyomásgyakorló csoportok szerepét. Magának a terminusnak (pressure groups) magyar megfelelője a szakirodalomban még nem szilárdult meg. Ezt a fogalmi bizonytalanságot jelzi Simon könyve is, hiszen leggyakrabban – talán számunkra is a legelfogadhatóbb módon – *nyomáscsoport*nak nevezi őket, de előfordul még a „nyomáskifejtő csoport”, a „nyomásgyakorló csoport” kifejezés is. Ami a fogalom tartalmát illeti, itt további tisztázásra lesz szükség a hazai politikatudományi szakirodalomban. Kérdés, vajon igaza van-e Simonnak abban, hogy a nyomásgyakorló csoport a még nem kialakult, tehát *par excellence* átmeneti időszak érdekérvényesítő és a döntéshozatali folyamatot befolyásolni igyekvő csoport, vagy pedig az a mezoszint („mesogobernos”), amire Simon és Szilágyi is egyaránt utal. A nyomásgyakorló csoport jelentősége a társadalom átalakulási folyamataiban egyértelmű és vitathatatlan. S szerintünk itt mindig a döntéshozatal *alatti* szintről van szó, amely nem szükségképpen marad az adott csoport határain belül, hanem lehet informális hálózat is. Ez a politikai, egyházi vagy katonai csoportosulásoktól a Szilágyi által is említett szabadkőműves csoportokig terjedhet. Simon ezek közül részletesen foglalkozik a munkaadók, a munkavállalók szervezeteivel és – ami külön érdeme könyvének – az egyház és a demokratikus rendszer viszonyával, valamint a hadsereg, a tisztikar és az állam demokratizálásának kérdésével. Bemutatja, milyen folyamatok során próbált a katolikus egyház – semlegességét feladva – beavatkozni a demokratizálás menetébe, úgy, hogy sohasem lépett át bizonyos határt, hogyan reagált az erőteljesen beindult szekularizálódásra és hogyan tette át tevékenységében a hangsúlyt az erkölcsi nevelés fontosságára. A hadsereg magatartása is méltányos volt – az őt katonai államcsínykísérllet ellenére – a demokráciával szemben. A tisztikar reagálása pozitív volt, s ezt méltán nevezi Simon János a spanyol átmenet sikere egyik titkának. (122.)

Simon János könyvének csattanója a végére maradt. Helyesen vette észre, hogy a spanyol konszenzusos átmenet formális, felülről vezérelt jellege mellett a nemzetközi szakirodalom is csak kevés figyelmet szentel a *polgárok*, a közvélemény szerepének. Ezt ő ugyanolyan lényegesnek ítéli meg a nyomásgyakorlás szempontjából, mint bármely más erő hozzájárulását a változáshoz. A spanyolok politikai kultúráját szociológiai felmérések elemzése alapján mutatja be a francoizmustól napjainkig. A késői, már meggyengült Franco-rezsim idején a polgárok közül 74 százalék helyeselte a sajtószabadságot, 58 százalék a szakszervezetek szervezésének szabadságát, sőt még 38 százalék a politikai pártokhoz való csatlakozás szabadságát is. Négy tényezőre vezeti vissza Simon János az emberekben a francoizmus idején kialakult közhangulatot: egyrészt nyomasztotta őket a múlt emléke, félték az elnyomástól, ugyanakkor volt bennük egy „szorongással teli reménykedés” (138.) és az európai jólét utáni vágy. Az átmenetben ezek a félelmek, szorongások fokozatosan felengedtek. Már az átmenet kezdetén – a szociológiai táblázatok tanúsága szerint – jobban bíztak a demokratikusan választott kollektív vezetésben, mint az egyszemélyiben. Az egyéni értékrendszer is átalakult. A fizikai és az anyagi biztonság válik középponti kérdéssé, valamint a társadalmi igazságosság és egyenlőség állampolgári eszménye. Spanyolország így nem csupán politikai és társadalmi berendezkedésében, de politikai kultúrájában, értékrendszerében is mindinkább a nyugat-európai államokhoz kezd hasonlítani. Ennek megfelelően viszonylagos stabilitás, a demokrácia és a demokratikus értékek dominanciája figyelhető meg.

Simon János és Szilágyi István könyve bőséges bibliográfiát tartalmaz. Mindkét szerző hispanista is, a spanyol társadalom problémáit mélyen, a komplex összefüggések rendszerében ismeri. Ezt bizonyítja a mindkét kötetben található bibliográfiai anyag is, amelyből hiányoljuk az egymás munkáira való hivatkozást. Ez azzal is magyarázható, hogy a könyvek szinte párhuzamosan, egyidőben készültek.

A hazai publikum nemcsak a politikatörténeti fejtegetéseket, hanem az elméleti kérdéseket (konszenzus, nyomáscsoport, politikai kultúra stb.) is tanulmányozhatja a két szerző műveiben egy konkrét példára alkalmazva. Ez segíti az összehasonlító politikaelméleti művek egyre szükségesebbé váló hazai megírását is.

JEGYZETEK

- ¹ Lásd Anderle Ádám *Spanyolország története* című művét és Harsányi Iván tanulmányait.
- ² Szilágyi István 1996. *Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban*. Napvilág kiadó, Budapest, 1996. és Simon János: *A demokratikus átmenet Spanyolországban (1977–1982)*. Villányi úti könyvek, Politikatudományi sorozat, 1996.
- ³ Az átmenet fogalmával kapcsolatos gondolataimat bővebben kifejtettem tanulmányaimban: *The end and renewal of ideology in Central Europe and in Hungary. History of European Ideas*, 1993. 6. sz. 747–753. old., és *Doppia svolta politica e dibattiti intellettuali. Ungheria. Coscienza storica*, 1993. 8. sz. 45–55. old.